

مرکز مدیریت حوزه علمیه قم

رساله علمی سطح (۳)

جایگاه موعظه در

تبلیغات دینی

استاد راهنما:

حجة الاسلام و المسلمین حسین طوسی

نگارنده: محمدرحیم جهرمی

بهار ۱۳۸۹

سپاس:

در اینجا بر خود لازم می دانم مراتب سپاس خود را از حضرت حجة الاسلام
والمسلمین جناب آقای حسین طوسی دامت برکاته که در جریان تدوین رساله،
به عنوان استاد راهنما این جانب را با حوصله فراوان یاری رساندند، اعلام نمایم و
از خداوند تبارک و تعالی، دوام سلامت ایشان و توفیقات بیشتر را خواستارم.

مقدمه:

- ۱- تبیین موضوع رساله: ۲
- ۲- بیان اهمیت و جایگاه موضوع: ۲
- ۳- هدف از تحقیق ۴
- ۴- تبیین سوال اصلی و سوالات فرعی ۵
- ۵- بیان پیشینه تحقیق ۶
- ۶- روش تحقیق ۷

بخش اول: کلیات

فصل اول: واژه ها و تعاریف

- ۱- مفهوم لغوی و اصطلاحی موعظه ۱۰
- ۲- معنای لغوی و اصطلاحی حکمت ۱۲
- ۳- تفاوت موعظه با حکمت ۱۵
- ۴- معنای لغوی و اصطلاحی خطابه ۱۷
- ۵- تفاوت موعظه با خطابه ۲۳
- ۶- واژه نصیحت ۲۵
- ۷- معنای تبلیغ ۲۸
- ۸- تعریف دین ۲۹

فصل دوم: سیري در تاریخ موعظه:

- ۱- موعظه از آغاز افرینش انسان ۳۱
- ۲- پیامبران و موعظه ۳۱
- ۳- پیامبر اعظم (صلي الله عليه وآله) و موعظه ۳۲
- ۴- نهج البلاغه و مواظ امام امیر المؤمنین (ع) ۳۵
- ۵- امامان معصوم (علیهم السلام) و موعظه ۳۹
- ۶- حکما، دانشمندان و موعظه ۴۱
- ۷- نقش نماز جمعه در استمرار موعظه ۴۲
- ۸- کتب مواظ ۴۴

بخش دوم: ارزش موعظه

فصل اول: ارزش موعظه در آیات قران کریم

- ۱- موعظه، فعل خدای سبحان ۴۹
- ۲- موعظه و کتب آسمانی ۵۰
- ۳- موعظه روش تربیتی قران کریم ۵۰
- ۴- واژه و عطف در قران کریم ۵۳
- ۵- نکته های قرانی ۵۳
- ۶- موعظه بودن احکام الهی ۸۷

فصل دوم: اهمیت موعظه در سخنان معصومین (ع)

- ۱- بهره مندی از تجربه تاریخ ۸۹
- ۲- محفوظ ماندن از مهلکات ۹۰
- ۳- زنده شدن دل و سلامتی آن ۹۱
- ۴- ترک گناه ۹۳
- ۵- زودن غفلت ۹۳
- ۶- پایدار ماندن دین ۹۴
- ۷- ادای حق برادران دینی ۹۵
- ۸- اتمام حجت بر معاندان ۹۶

فصل سوم: جایگاه موعظه در ساختار انسان

- ۱- نیاز انسان به موعظه ۹۸
- ۲- بزرگان دین و درخواست موعظه ۱۰۱
- ۳- مردمی که اهل موعظه نیستند ۱۰۸

بخش سوم نقش موعظه در پیشبرد اهداف دینی:

- مقدمه: رابطه موعظه با اهداف دین ۱۱۲
- فصل اول: نقش موعظه در تربیت افراد**
- ۱- ویژگی تأثیر پذیر ی انسان ۱۱۳
- ۲- رسول خدا صلی الله علیه واله وگوش سپردن به موعظه های الهی ۱۱۸
- ۳- نقش موعظه در تربیت كودك و ارشاد بزرگسالان ۱۱۹
- ۴- موعظه امام علي(ع) و تأثیر شگفت انگیز در همام ۱۲۰
- ۵- موعظه امام علي(ع) به جابر بن عبدالله انصاري ۱۲۱
- ۶- موعظه امام موسي كاظم(ع) به بشر حافي ۱۲۲
- ۷- موعظه امام هادي(ع) و تأثیر خلیفه سنگدل و سفاک ۱۲۴
- ۸- پیرمرد عابد و موعظه عطار ۱۲۶
- ۹- موعظه امام(ره) به فرزند گرامیش مرحوم حجت الاسلام و المسلمین حاج سید احمد خمینی(ره) ۱۲۹

فصل دوم: نقش موعظه در تحولات اجتماعی

- ۱- نقش موعظه در اصلاح نظام خانواده ۱۳۱
- ۲- نقش موعظه در اصلاح و پیشرفت جوامع ۱۳۳
- ۳- موعظه و خنثی سازی تبلیغات فریبنده دشمن ۱۳۵
- ۴- موعظه و امید به تأثیر حتی نسبت به سران کفر و استکبار ۱۳۶
- ۵- موعظه های حضرت عیسی(ع) ۱۳۷
- ۶- پیامبر اعظم صلی الله علیه واله و استفاده از موعظه برای اصلاح جامعه ۱۳۸
- ۷- موعظه های پیامبر اعظم صلی الله علیه واله به مسلمانان ۱۴۱
- ۸- موعظه های امامان معصوم(ع) ۱۴۱
- ۹- نمونه هایی از تأثیر مواعظ در اصلاح روابط اجتماعی ۱۴۲
- ۹-۱- نصیحت پیامبر اکرم(صلی الله علیه واله) به مرد صحرانشین و جلوگیری از خونریزی و جنگ ۱۴۳
- ۹-۲- موعظه حکیم و دانای قوم یونس(ع) و نجات يك قوم از عذاب الهی ۱۴۵
- ۹-۳- موعظه های امام خمینی(رض) و نقش آن در انقلاب اسلامی ایران ۱۴۶

بخش چهارم:

فصل اول: شرایط واعظ

- ۱- ایمان به هدف ۱۵۲
- ۲- متعظ بودن واعظ ۱۵۲
- ۳- پیوسته به یاد خداوند بودن ۱۵۵
- ۴- آشنائی واعظ به روشهای مختلف سخنگوئی ۱۵۶
- ۵- دارای سعه صدر و استقامت ۱۵۷
- ۶- امیدواری به وعده های الهی ۱۵۸
- ۷- انتقادپذیری ۱۵۹
- ۸- نرمخویی و مهربانی و دلسوزی ۱۶۰
- ۹- مردمی، درد آشنا و آگاه به واقعیت های جامعه ۱۶۲
- ۱۰- خوش سابقه بودن ۱۶۲

فصل دوم: عوامل جذابیت و تأثیر موعظه

- ۱- شروع با نام خدا ۱۶۵
- ۲- محکم و مستدل بودن ۱۶۶
- ۳- هشدار دهنده و امید آفرین ۱۶۷

۱۶۸	۴- متناسب با مخاطب
۱۷۱	۵- تحريك بعد فطري ، اعتقادي و عاطفي مخاطب
۱۷۳	۶- ساده، شیوا و رسا
۱۷۴	۷- متناسب با مقتضاي حال
۱۷۷	۸- هماهنگ با حال و اعظ
۱۷۹	۹- بهره گیری از آیات، روایات، تاریخ، اشعار و

فصل سوم: موانع پذیرش موعظه:

۱۸۰	۱- عدم آگاهی و اعظ از حالات و وضعیت مخاطب
۱۸۰	۲- پندارهاي باطل و باورهاي نادرست مخاطب
۱۸۱	۳- انحرافات اخلاقي مخاطب
۱۸۳	۴- قساوت قلب مخاطب
۱۸۵	۵- عملکرد منفي و اعظان پيشين
۱۸۶	۶- انحرافات اجتماعي و فرهنگي
۱۸۷	۷- برخوردهاي نادرست به اسم ارشاد و امر به معروف و نهي از منکر
۱۸۷	سخن آخر و نتیجه گیری:
۱۸۹	منابع و مأخذ

مقدمه:

۱- تبیین موضوع رساله:

۲- بیان اهمیت و جایگاه موضوع:

۳- هدف از تحقیق

۴- تبیین سوال اصلی و سوالات فرعی

۵- بیان پیشینه تحقیق

۶- روش تحقیق

مقدمه:

الحمد لله الذي هدانا لهذا و ما كنا لنهتدي لولا ان هدانا الله و الصلاة و السلام علي جميع الانبياء و المرسلين سيما خاتمهم و افضلهم محمد و اله الطاهرين.

۱- تبیین موضوع رساله:

موعظه یک وسیله بسیار موثر برای هدایت و تربیت انسانهاست، و از این طریق می توان سدی محکم از انسانهای مومن و مهذب در برابر جنگ نرم دشمن ساخت. در این رساله در صدد هستیم جایگاه والای موعظه در تبلیغ و پیشبرد اهداف دینی تبیین نموده و آنچه را که برای تأثیر مواعظ لازم است یاد آوری نماییم.

۲- بیان اهمیت و جایگاه موضوع:

نگاهی به حوادث گذشته تاریخ و آثار شگفت انگیز واعظان دلسوز در هدایت گمراهان و بیدار نمودن دل‌های خفته، هر انسان دین مدار و مبلغ دلسوزی را به ضرورت پژوهش پیرامون این عنصر شگفت انگیز در تبلیغ دین و بهره برداری بیشتر از آن و توجه دادن مراکز علمی و دینی به لزوم پرورش واعظان هنرمند و موفق، واقف می‌سازد. خصوصاً در عصری که دستگاه‌های تبلیغاتی دشمن از طرق مختلف از جمله نشریات، ماهواره، اینترنت و کارهای هنری دیگر لحظه‌ای از پای نمی‌نشینند و در هر دقیقه با جذابیت‌های کاذب هزاران جوان را به سوی خود فرا می‌خوانند. آنچه مسلم است این است که سلاح موعظه اگر به صورت صحیح از آن استفاده شود یکی از ابزارهای بسیار مفید می‌باشد که کارایی خود را در آزمایشگاه بزرگ تاریخ بارها به اثبات رسانیده است و

در دنیای هزار رنگ می‌تواند ناجی کسانی باشد که به دنبال راه، ناخواسته به بیراهه رفته‌اند و یا در تیررس شیطان صفتان قرار گرفته‌اند. متأسفانه باید گفت امروزه آنچنان که شایسته است به این امر توجه کافی نمی‌شود و هر گاه و هر جا که سخن از تبلیغ دین می‌شود به اموری پرداخته می‌شود که مربوط به جنبه ظاهری تبلیغ است در حالی که اصل هدایت و تربیت افراد، امری تکوینی و با روح و دل انسان سر و کار دارد و این امر نیازمند آن است که خود هادی، مهتدی و واعظ، متعظ باشد و خود سرشار از معنویت و صفای باطن و طهارت نفس بوده و سخنان او از دل برخیزد تا بر دل نشیند.

امروزه که مکتب‌های مادی و خودساخته بشری نتوانسته‌اند نیازهای فطری و حقیقی انسان را برآورده سازند و بشریت را در بیابان جهل و گمراهی و ناامیدی و بدبینی رها ساخته‌اند و به فرموده امام راحل عظیم الشان(ره) و مقام معظم رهبری(مدظله العالی) ذهن و دل مردم دنیا در انتظار شنیدن سخن جدید و حیات بخش می‌باشد و بخصوص از سراسر دنیای اسلام تقاضای اعزام مبلغ و واعظ و مربی می‌نمایند و خانواده‌های مذهبی و بخصوص جوانان به هنگام برپایی یک مجلس وعظ توسط واعظی هنرمند و عارفی دلسوخته، استقبال بی نظیر در شهرها و شهرستان‌ها می‌کنند، بر متولیان امر و اساتید معظم و نویسندگان لازم و ضروری است که با توجه به منابع غنی و سرشار دینی به این مهم توجه نموده و در این راه گامی شایسته بردارند. ائمه معصومین(علیهم السلام) و عارفان دلسوخته‌ای که در مکتب آن بزرگواران پرورش یافته بودند گاهی با یک جمله کوتاه در درون یک گنجه‌کار، انقلابی برپا می‌کردند و او را از

بیراهه به راه راست می‌آوردند و همین جمله‌ها و گفتگوها امروز هم می‌تواند همچنان برای مردم آلوده به گناه، چراغ راه هدایت و سعادت باشد.

وقتی که آفرینش آسمان‌ها و زمین و آنچه بین آنهاست همه برای پرورش و کمال انسان می‌باشد، وقتیکه هدف از فرستادن پیامبران بیدار نمودن و متوجه ساختن او به کرامت ذاتی خودش می‌باشد تا در پرتو هدایت‌های الهی راه سعادت و کمال نهائی را طی کند و به قله خلیفه الهی برسد، آنگاه غفلت هزاران و میلیون‌ها انسان غافل که تمام هم و غمشان زندگی زودگذر دنیا و لذت‌های ناپایدار آن می‌باشد برای بیداردلان موجب آه و حسرت می‌گردد و آنان را به فکر چاره می‌اندازد بلکه بتوان خفتگان را بیدار و آنان را از عاقبت شومی که در پیش دارند متوجه ساخت.

موعظه اولین اقدام و راه چاره برای نجات گمراهان و غفلت زدگان است خداوند خود اولین واعظ است و پیامبران او مأمور به موعظه و این راهی است برای تحقق اهداف والای آنان و تربیت انسان که هدف آفرینش جهان و انسان است.

۳- هدف از تحقیق: این رساله درصدد است تا با نگاهی دوباره به آیات قران

کریم و روایات معصومین (علیهم السلام) نقش بسیار مهم موعظه را در پیشبرد اهداف دین بیان نموده و توجه خاص مسئولان و مدیران ارجمند حوزه های علمیه را به موضوع "ضرورت پرورش واعظ"، با برنامه ریزی مناسب جلب نماید.

۴- تبیین سوال اصلی و سوالات فرعی

سوال اصلی در این پژوهش این است که: جایگاه موعظه در تبلیغات دینی چیست؟
و نقش آن در پیشبرد اهداف دینی چگونه است؟
طبیعی است که به دنبال سوال اصلی فوق، سوالات فرعی دیگری مطرح می شود
که عبارت اند از:

- ۱- موعظه چیست؟ تبلیغ چیست؟ اهداف دین کدام است؟
- ۲- تجربه تاریخی درباره استفاده از موعظه در تبلیغات دینی چه میگوید؟
- ۳- آیا در قرآن و احادیث معصومین رهنمودی نسبت به استفاده از موعظه در جهت پیشبرد اهداف دین ارائه شده است؟
- ۴- چگونه از موعظه می توان برای پیشبرد مقاصد دینی کمک گرفت؟
- ۵- آیا تاکنون نمونه های چشمگیری از تاثیر موعظه یافت شده است؟
- ۶- شرایط یک واعظ موفق چیست؟
- ۷- چه عواملی باعث تاثیر گذاری بیشتر موعظه می گردد؟
- ۸- موانع تاثیر گذاری موعظه کدام است؟

بخش اول این نوشتار به پاسخ به پرسش اول و دوم پرداخته است و بخش دوم به دنبال پاسخ به پرسش سوم است و بخش سوم در جستجوی پاسخ به پرسش چهارم و پنجم و در پایان، بخش چهارم این نوشتار جهت یافتن پاسخ به پرسشهای ششم و هفتم و هشتم اختصاص داده شده است.

۵- بیان پیشنهاد تحقیق:

متأسفانه با وجود دلایل بسیار بر ضرورت توجه شایسته به موعظه به عنوان ابزار تربیت و رشد انسان و تبلیغ دین، این مسئله انچنان که باید مورد توجه صاحبان فن و دانش به طور مستقل قرار نگرفته است و تنها در ضمن عنوان خطابه، تبلیغ، تعلیم و تربیت و یا امر به معروف و ... یک گوشه چشمی هم به مسئله موعظه انداخته شده است. البته با پیروزی انقلاب اسلامی کم کم لزوم پرداختن به این موضوع به طور مستقل مورد توجه صاحبان اندیشه و قلم قرار گرفته و هر از گاهی در بعضی از روزنامه‌ها و مجله‌ها مقالاتی با همین عنوان به چاپ رسیده است.

در میان کتب حدیث نیز عناوین مواعظ و حکم رازباد می‌توان یافت. از جمله جلد ۷۴ و ۷۵ کتاب شریف بحار الانوار اختصاص به جمع آوری مواعظ یافته است. در سالهای اخیر نیز چند کتاب با همین عنوان چاپ شده است. مانند مواعظ مرحوم آیت الله شیخ جعفر شوشتری و نصایح مرحوم آیت الله مشکینی، همچنین کتاب تذکره المتقین مرحوم آیت الله محمد بهاری همدانی و ۰۰۰۰ که این کتابها هم صرفاً در بردارنده مواعظ و نصایح بزرگان می‌باشد نه این که موضوع موعظه و اهمیت آن و مسائل پیرامون آن را مورد بحث قرار داده باشد تا آن جا که نگارنده اطلاع دارد تعداد کتابها ئی که در این باره نگارش یافته بسیار اندک است که از انجمله می‌توان از کتابهای ذیل نام برد:

۱- موعظه از منظر نهج البلاغه ، نوشته: سید کاظم ارفع که توسط انتشارات پیام عدالت در تابستان ۱۳۸۱ به چاپ رسیده است. این کتاب پنجاه صفحه می باشد و شرحی است بر حکمت ۴۲ نهج البلاغه.

۲- موعظه الصالحین ، ناشر: علوم قران

۳- موعظه راه پیشگیری از نفوذ شیطان در دل انسان: نگارنده: سید محمد ضیاء آبادی ، که توسط مؤسسه نبأ (تهران) چاپ سوم آن در پاییز ۱۳۷۳ منتشر شده است. این کتاب ۳۱۱ صفحه است که شامل پیشگفتار و عناوین کلی ذیل است :

● ارزش موعظه و لزوم حتمی آن در حیات انسان

● شرایط لازم در اثرگذاری موعظه

● نمونه هائی از راههای نفوذ شیطان

۴- نصیحت از دیدگاه اسلام ، نویسنده : رحمت الله فاضلی

۶- **روش تحقیق:** ابتداء تفسیر راهنما و میزان الحکمه و آثار استاد علامه شهید مطهری

«رحمه الله» مورد مطالعه قرار گرفت و عناوین اولیه و مقدماتی تهیه شد. سپس کتاب قرآن و تبلیغ استاد گرامی جناب حجه الاسلام والمسلمین آقای قرائتی مورد مطالعه واقع شد و عناوین دیگری شبیه سازی شد و با مراجعه به منابع متعدد و استفاده از کلید واژه های «وعظ»، «نصیحت»، «پندوا ندرز»، «انذار»، «تبشیر»، «ارشاد»، «تبلیغ»، «هدایت»، «تعلیم» و «وصیت» و «تذکر» و استفاده از نرم افزارهای اسلامی، فیشهای لازم تهیه و با توجه به عناوین بخش ها و فصل ها، مطالب جمع آوری شده دسته بندی گردید.

برای یافتن معانی واژه هائی که در فصل اول از بخش اول آمده است به منابع اصیل لغت و تفسیر مراجعه شده است .

روش جمع آوری مطالب مبتنی بر مطالعات کتابخانه ای است. تقسیم بندی مطالب این نوشتار به ترتیب مقدمه، بخش ، فصل و استفاده از ارقام ریاضی و در پایان جمع بندی و نتیجه گیری آمده است.